

Aanpak criminele families in Amsterdam

Lessen voor de aanpak op basis van een pilot



Rapportage, juli 2017

De achtergrond

Een bijzondere pilot in Amsterdam

De behoefte bij professionals van de politie Amsterdam Nieuw-West (de straat), inzichten uit de wetenschap en in de Top600 opgedane ervaringen zijn de aanleiding geweest voor de Driehoek van Amsterdam om het initiatief te nemen voor een pilot 'aanpak criminele families'. Hiertoe is een criminele familie geselecteerd met als doel om op basis van integrale informatieverzameling en analyse te zoeken naar een integrale aanpak van het familiesysteem. In de aanpak staan het tegengaan van ernstige vormen van criminaliteit en het voorkomen dat kinderen ook in de criminaliteit terecht komen (intergenerationele overdracht) centraal. Wat betreft de werkwijze is gaandeweg de pilot steeds meer aangesloten bij en geleerd van de aanpak van de Top600. Anders dan bij de Top600 is er bij de aanpak van de familie in de pilot geen actuele aanleiding in de vorm van een ernstig strafbaar feit om de aanpak te starten. De *sense of urgency* voor de aanpak van deze familie komt voort uit een optelsom van ernstige strafbare feiten door de jaren heen en de vrees dat ook de opgroeiende kinderen eenzelfde toekomst tegemoet gaan.

De integrale aanpak van een familie – in dit geval bestaande uit 8 gezinnen en 3 alleenstaande volwassenen (in totaal 46 personen) – is bijzonder voor ons land, omdat een dergelijk brede systeemaanpak nog niet op deze wijze is uitgevoerd. Ook bijzonder is de insteek van de Amsterdamse pilot. Centraal in de pilot staat de vraag op welke manier een dergelijk familiesysteem aan te pakken is. Het verzamelen van lessen voor de aanpak staat voorop en om die in kaart te brengen is een onderzoeker onderdeel geweest van de pilot.

De twee pijlers van de systeemaanpak

Aansluitend bij de Top600 aanpak is de criminele familieaanpak gebaseerd op de twee pijlers straf en zorg. In de eerste plaats gaat het om het verstoren van het familiesysteem waarbinnen ernstige criminaliteit normaal is. Hoe kunnen met andere woorden de onderlinge banden die het criminele gedrag mogelijk maken en faciliteren doorbroken worden. In de tweede plaats maken we in de aanpak gebruik van systeemdenken doordat we de familie als geheel onder de loep nemen, analyseren, scenario's maken en bedenken hoe bijvoorbeeld door de strafrechtelijke aanpak van het ene familielid de zorg voor een ander mogelijk wordt.

Wat is een criminele familie?

Toen eind 2014 voor het eerst werd gesproken over een aanpak van criminele families in Amsterdam, was niet duidelijk hoeveel criminele families Amsterdam precies telt. De wijze waarop criminele families kunnen worden geteld (de methodiek) en wat dit dan oplevert, is onderdeel geworden van de pilot. De politie Amsterdam heeft hier een separate rapportage over opgesteld (DRIO Onderzoek & Analyse, Politie, 2017). Zowel voor de pilot als voor het bepalen van de omvang is het van belang om af te spreken wat er onder een ‘criminele familie’ wordt verstaan. We hanteren binnen de pilot de volgende kenmerken (werkdefinitie c.q. instroomcriteria) voor een criminele familie:

- De familie bestaat uit ten minste drie generaties (het oorspronkelijke basisgezin, de kinderen met (eventuele) partners en de kleinkinderen van het oorspronkelijke basisgezin) waarbij het leeuwendeel van de gezinnen in de gemeente Amsterdam woont;
- Binnen de verschillende gezinnen van de familie moet sprake zijn van ten minste twee kinderen tussen de 0-18 jaar.
- Ten minste twee meerderjarige leden van de familie maken zich (vermoedelijk) schuldig aan ernstige strafbare feiten. Denk hierbij aan vormen van criminaliteit met een mate van georganiseerdheid, een geweldscomponent of een ondermijnend karakter.
- Gezien het criminele en gewelddadige gedrag van de volwassen leden van de familie zijn er zorgen over het opgroeien van de kinderen en hun toekomstperspectief (zorgmeldingen, huiselijk geweld).

Actieonderzoek

Om de lessen uit de aanpak van de criminele familie op te tekenen is er vanaf het operationele begin van de pilot – zomer 2015 – een onderzoeker toegevoegd aan de pilot. De activiteiten van de onderzoeker laten zich samenvatten met de term actieonderzoek. De onderzoeker heeft namelijk zowel meegedacht in de aanpak, interviews afgenomen voor zowel de aanpak als het in kaart brengen van de lessen, wetenschappelijke kennis en inzichten ingebracht, als ook instrumenten ontwikkeld en actief en passief bijeenkomsten van de projectgroep, het regiooverleg en het casuoverleg bijgewoond. Voor het uitvoeren van het onderzoek – en inzage in politie- en justitie-informatie – is toestemming verleend door het College van Procureurs Generaal.

De pilotfamilie kort geportretteerd

Het basisgezin bestaat uit een vader en een moeder en tien kinderen (zeven zonen, drie dochters). Moeder is in september 2014 overleden en vader heeft inmiddels een nieuwe vrouw. Op drie na hebben de kinderen zelf een gezin gesticht. Vier van de zoons en twee dochters zijn getrouwd. Twee zonen zijn getrouwd geweest, maar zij wonen nog steeds samen met hun ex-vrouwen.

Zeven van de tien kinderen hebben zelf kinderen gekregen. De nieuwe gezinnen zijn één tot zes kinderen groot. De laatste twee kleinkinderen zijn geboren in 2016. Dit maakt dat de familie inmiddels (2017) bestaat uit 46 personen.

In het verleden – toen de zonen in de puberteit zaten - was er sprake van openlijk overlastgevend gedrag door het gezin. Opvallend daarbij is dat de jongens volgens de wijkagent van toen niet echt tot een van de vele jeugdgroepen behoorden. Ook blijkt dat er in die tijd betrekkelijk weinig meldingen zijn geweest uit de omgeving van de familie. Angst voor de familie – vooral voor vader - en een lage bereidheid tot aangifte in de buurt zijn hier waarschijnlijk debet aan. Op dit moment zijn de gezinnen verspreid over de stadsdelen Nieuw-West en Noord en gedragen ze zich voor de buurt betrekkelijk onopvallend.

Alle mannelijke gezinsleden hebben (veel) antecedenten, onder andere voor diefstal, heiling en handel in verdovende middelen. Er is ook sprake van samenplegen want strafbare feiten worden regelmatig door de mannelijke familieleden tezamen - in wisselende samenstelling – gepleegd. Het vermoeden bestaat dat meerdere leden van deze familie zich ook bezighouden met witwassen van criminele gelden. Verder schuwen zij het gebruik van geweld (zoals intimidatie en bedreiging) niet en meerdere gezinsleden hebben antecedenten voor (ernstige) geweldsmisdrijven. De oudste zoon van een van de dochters heeft inmiddels met een van zijn ooms al een aantal gewelddadige vermogensmisdrijven op zijn naam. Binnen het basisgezin was en is er sprake van huiselijk geweld waarbij de moeder en de dochters geslagen worden door vader en enkele van de broers. Ook de gezinnen van de zonen kennen huiselijk geweld problematiek. De familie beschikt over de gehele linie op papier nauwelijks over inkomsten. Eén zoon en één schoonzoon hebben volgens WPI een - zeer bescheiden - inkomen uit loondienst. Een van de aangetrouwde vrouwen heeft als enige een goed salaris uit loondienst. De overige familieleden hebben een uitkering of een inkomen uit onbekende (criminele) bron.

De behoefte van professionals; voorkom het Dalton-effect

De gedachte om een pilot te starten komt onder andere voort uit praktijkervaringen. Het gaat daarbij in eerste aanleg om de zorg bij professionals – zoals wijkagenten, onderzoekers en zorg- en hulpverleners – dat kinderen die opgroeien in criminele families extra risico lopen om zelf ook in de criminaliteit terecht te komen. Professionals die langer meelopen spreken niet alleen zorg uit, maar baseren zich ook op ervaringen. Bij criminele families gaat het om meerdere generaties waarin sprake is van ernstige vormen van (ondermijnende) criminaliteit, zorg is voor opgroeiende kinderen en vrouwen en angst bestaat voor intergenerationele overdracht van criminaliteit. Dit laatste wordt ook wel het ‘Dalton Effect’ genoemd. Een term die verwijst naar de misdaadbende bestaande uit de broers Joe, Jack, William en Averell Dalton uit de Lucky Luke strips. De term ‘Dalton Effect’ wordt door de Amsterdamse onderzoeker Nanninga voor het eerst geïntroduceerd en betekent zoveel dat zoons het criminele gedrag van hun vader volgen en jongere broertjes dat van hun oudere criminele broers (Nanninga, 2006; Ferwerda, 2016).

Naast de zorggeving van professionals doen diezelfde professionals ook de constatering dat de maatregelen die worden genomen gericht zijn op een individu, waarbij de bredere context van de familie en de dynamiek daarbinnen bijna altijd buiten beschouwing blijft.

Broertjes en zusjes-aanpak en treiteraankpak

Amsterdam heeft binnen twee aanpakken wel aandacht voor het gezinssysteem. Allereerst is er binnen de top600 sprake van een broertjes en zusjes-aanpak. Verder is de Treiteraankpak een voorbeeld van een systeemaankpak van gezinnen met weliswaar een andere problematiek. Zowel de broertjes en zusjes-aanpak als de Treiteraankpak kunnen als opmaat van de criminele familieaankpak worden gezien. De criminele familieaankpak verbreedt van gezin naar familie en van overlast naar ernstige criminaliteit.

Ook is er de constatering dat de inzet van het strafrecht alleen in de afgelopen decennia niet het gewenste effect heeft gehad. Omdat er geen coherent beeld was van de criminele familie en er ook niet is ingezet op de familie als geheel, is het gebleven bij de strafrechtelijke aankpak van individuele familieleden. Dit speelt ook bij zorgverleners. Zij richten zich meestal op de individuen of de gezinnen, maar hebben vaak geen beeld van de bredere problematiek. Tot slot kenmerkt de omgeving van gezinnen die onderdeel uitmaken van criminele families, zich over het algemeen door buurten en wijken waar het vertrouwen in de overheid klein is. Hierdoor komen er vaak weinig aangiften en (anonieme) meldingen over de betreffende gezinnen beschikbaar.

De wetenschap over intergenerationele overdracht

Ook wetenschappelijk onderzoek levert indicaties voor het belang van een bredere aankpak op een systeem c.q. een familie. Uit onderzoek is namelijk bekend dat de complexe problemen van multiprobleemgezinnen van intergenerationele aard zijn. De problemen – zoals criminaliteit – worden vaak van de ene generatie op de volgende overgedragen (Van de Rakt, et al., 2006; Farrington, et al., 2001; Besjes en Van Gaalen, 2008; Van Vliet, 2010; Ferwerda, et al., 2013 en Van de Weijer, 2014). Bepaalde kenmerken van multiprobleemgezinnen kunnen als risicofactoren worden aangeduid voor het ontstaan van problemen bij de volgende generatie (Hermanns, 2001; Bodden en Dekovich, 2010 en NJI, 2012). Voor een kind dat opgroeit in een gezin dat zich kenmerkt door meerdere en complexe problemen op een aantal terreinen, bestaat er een groter risico op het ontwikkelen van gedrags- en/of ontwikkelingsproblemen. De kans op problemen in de ontwikkeling van een kind wordt substantieel (meer dan 30%) groter naarmate er meer risicofactoren in het spel zijn (Hermanns, 2001 en NJI, 2012). Het gaat hierbij niet zozeer om welke (combinaties van) risicofactoren, maar om het aantal risicofactoren. Het aantal risicofactoren bepaalt de kans dat er problemen optreden. Concreet kan gesteld worden dat de kans op de aanwezigheid van een probleem substantieel wordt wanneer er sprake is van een opeenstapeling van ten minste vier risicofactoren in de directe omgeving van het kind (Van den Broek, et al., 2012). Deze relatie tussen het aantal risicofactoren en problemen in de ontwikkeling is voor kinderen (0-19 jaar) onder andere aangetoond voor psychische problemen, gedragsproblemen, intelligentieontwikkeling en delinquentie (NJI, 2012a).

Naast risicofactoren zijn er ook beschermende of protectieve factoren die jongeren kunnen 'behoeden' voor crimineel gedrag. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar beschermende factoren. Op basis van onderzoek zou het gaan om eigenschappen als veerkracht, zelfstandigheid, positieve oriëntatie op de mensen in de omgeving, hoge intelligentie, toezicht van de ouders, een evenwichtige opvoedingssituatie, een positief gevoel van eigenwaarde, goede prestaties op school en positieve relaties met leeftijdgenoten en volwassenen en een goede hechting met de ouders (Van der Ploeg & Scholte, 1997; Wientjes & De Kemp, 2007).

Hiervoor constateerden we dat complexe problemen – zoals criminaliteit – vaak van de ene generatie op de volgende overgedragen worden. Daarbij spelen vanuit wetenschappelijk onderzoek een aantal factoren een rol.

Allereerst gaat het om de normaliteit van crimineel gedrag in een gezin. In gezinnen waar een of beide ouders zich schuldig maken aan criminaliteit, zullen de kinderen dit steeds normaler gaan vinden als beide ouders dit veelvuldig en merkbaar (denk aan detentie) doen (Van de Rakt, et al., 2006 en Farrington, et al., 2001). De criminaliteit van de vader heeft daarbij meer invloed op de zoons, terwijl de criminaliteit van de moeder meer invloed op de dochters heeft (Farrington, et al., 2001).

Geweldsmisdrijven en agressief gedrag in de gezinsomgeving geven een bijzondere dynamiek. Bij ouders die geweldsmisdrijven plegen, is de kans op crimineel gedrag bij de kinderen groter. Bovendien hebben kinderen die opgroeien in een gewelddadige omgeving – waaronder het blootgesteld worden aan huiselijk geweld (Becker, et al., 2004; Sousa, et al., 2011; Wolfe, et al., 2003) - een grotere kans om in de adolescentie zelf ook gewelddadig of agressief gedrag te vertonen (Besjes & van Gaalen, 2008; Elliott, 1994 en Hops, et al., 2003). Jongens die opgroeien met een gewelddadige vader vertonen zelf ook meer gewelddadig gedrag (Weijer, et al., 2011). Binnen gezinnen - en met name grote gezinnen - hebben oudere criminele broers invloed op het criminele gedrag van hun jongere broertjes. Soms nemen ze hun jongere broertjes zelfs mee bij het plegen van misdrijven (Van der Swaan, 2012; Rowe & Farrington, 1997 en Reiss & Farrington, 1991).

Families zijn plekken waar sociaal kapitaal – waaronder criminele kennis en kunde - gemakkelijk en betrouwbaar worden uitgewisseld. Soms is er zelfs sprake van door de generaties heen opgebouwde netwerken en bijbehorende specifieke kennis. Tot slot voorkomen sommige criminele families door (het dreigen met) geweld dat de omgeving aangifte bij de politie doet van hun criminele gedrag (Pearson, et al., 2008; Matser, 2014 en Tops & van der Torre, 2014).

De hiervoor beschreven kenmerken van intergenerationele c.q. familiale overdracht van criminaliteit komen in een exploratief onderzoek naar de 76 kinderen van 25 Amsterdamse beroepscriminelen helder naar voren. Uit het onderzoek blijkt dat bijna alle zonen van beroepscriminelen (91%) minimaal één antecedent op hun naam hebben staan. De helft valt zelfs in de zwaardere categorie: zij hebben al in detentie gezeten en maken zich onder andere schuldig aan geweldsmisdrijven of zijn betrap met een wapen. De appel lijkt dus niet ver van de boom te vallen (Van Dijk, 2015).

De ambities en doelen van de pilot

Het doel van de pilot ‘aanpak criminele familie’ is om op basis van (1) een gedegen probleem- en fenomeenanalyse te zoeken naar (2) een integrale aanpak van het familiesysteem. Naast het aanpakken van crimineel gedrag en het bieden van zorg worden (3) de lessen opgetekend om te komen tot een methodiek om intergenerationele overdracht van criminaliteit te beëindigen of te voorkomen. Daarmee is de pilot nadrukkelijk gepositioneerd om ervaring op te doen, welke mogelijk in de toekomst kan worden ingezet op vergelijkbare families. Tot slot wordt (4) nagegaan op welke wijze meldingen of signalen van professionals op straat en/of personen uit de buurt of omgeving, eerder kunnen worden herkend als indicatie van activiteiten van een criminele familie. Hierbij dient ook te worden gekeken naar mogelijkheden om de aangifte- en meldingsbereidheid in de buurtjes en wijken waar de gezinnen wonen te verhogen.

Hoe verliep de probleem- en fenomeenanalyse?

Een gedegen probleemanalyse - waarbij straatinformatie (*human intelligence*) en systeem-informatie over de criminele familie bij elkaar worden gebracht en geanalyseerd - vormt de basis voor de pilot. Vergelijkbaar met de werkwijze in de Top600 wordt er op basis van integrale informatie (zorg, welzijn, gezondheid, onderwijs, werk en inkomen, financiën en criminaliteit) over de personen, gezinnen en familie gezocht naar mogelijkheden en kansen voor aanpak van de persoon, het gezin en de familie. De gekozen werkwijze is geïnspireerd door de Top600: het werken met regisseurs en het aanbrengen van focus in de aanpak: niet alleen op het individu of het gezin, maar op de hele familie. Ook de interactie tussen de diverse gezinnen heeft de aandacht in de analyse en aanpak. In de paragraaf ‘aanpak’ staan we hier uitgebreider bij stil.

Naast input uit de literatuur over criminele families als fenomeen, leverde de politie aan het begin van de pilot een basisdossier (systeeminformatie) van alle bij hen bekende leden van de familie. Het aanvullen van deze informatie op subject, gezins- en familie-niveau vanuit alle andere organisaties verliep moeizamer dan gehoopt. De belangrijkste redenen hiervoor zijn:

- onbekendheid met (het doel van) de pilot. De pilot werd aanvankelijk *low profile* opgestart omdat de aanvankelijke strafrechtelijke insteek vertrouwelijkheid leek te vereisen;
- onzekerheid of er gedeeld kon en mocht worden (in het geval van de belastingdienst) of het gewoonweg niet kunnen en mogen delen van (medische) informatie (in het geval van de GGD en Jeugdzorg);
- verwachte informatie bleek er regelmatig domweg niet te zijn;
- discussies over beschikbare capaciteit en terughoudendheid om mensen te leveren, gelet op andere programma's;
- probleem om van te voren de te verwachten werklast goed in te schatten.

Titel V-onderzoek en straatinformatie

In de beginperiode van de pilot werd besloten om vanuit de opsporing te starten met een zogeheten ‘Titel V-onderzoek’. Dit houdt zoveel in dat een researchteam onder leiding van de officier van justitie een onderzoek uitvoert naar het beramen of plegen van ernstige misdrijven in georganiseerd verband. Het gaat hierbij om een complex van feiten en personen, waarbij nog niet sprake hoeft te zijn van een verdenking van een concreet strafbaar feit door concrete verdachten als bedoeld in artikel 27 Sv.

Er is ook gebruik gemaakt van de straatinformatie van professionals. Vooral de huidige wijkagenten van de buurten waar gezinnen wonen, maar ook de wijkagenten van vroeger, wisten veel relevante (context)informatie te leveren die niet altijd in systemen terug te vinden was. Positief neveneffect van de gesprekken met wijkagenten was dat zij meer focus op de gezinnen kregen, meer gingen zien, soms ongevraagd informatie aanleverden en ook meer gingen vastleggen. Deze informatie werd vervolgens door het informatieknooppunt van de politie toegevoegd aan het dossier.

Een voor de informatie belangrijke periode brak aan toen de regisseurs ‘met hun gezinnen’ aan de slag gingen. Er werd contact gemaakt, waarna personen werden uitgenodigd op gesprek of er waren huisbezoeken waardoor de personen door professionals gezien en gesproken werden. Door het aanbrengen van focus kwam er ook steeds meer relevante informatie beschikbaar over de kenmerken en achtergronden van de gezinnen, de volwassenen, de kinderen en over de onderlinge verhoudingen en posities binnen de familie.

Informatie verzamelen is één. De vraag waar de informatie vast te leggen en te onderhouden vormde een apart vraagstuk. Er is gekozen om een aparte module te ontwikkelen in het systeem waar ook de Top600 is ondergebracht.

De aanpak: een bijzondere en leerzame zoektocht

De gedachte van de familieaanpak is om op basis van de probleemanalyse (informatie over de familie, de gezinnen en de individuen) bouwstenen en handvatten te leveren voor de aanpak van de criminele familie. Deze aanpak kan strafrechtelijk, maar bijvoorbeeld ook bestuurlijk en/of financieel zijn. Tevens wordt er ingezet op zorg en/of hulpverlening aan met name de minderjarige kinderen. Er kan worden aangesloten bij bestaande aanpakken, maar er is ook ruimte voor nieuw te ontwikkelen vormen van aanpak.

De politie loopt voorop

Zoals eerder aangegeven liep de politie voorop in de informatieverzameling en dit gold ook voor de aanpak. Al vrij snel was er een researchteam dat belast was met het Titel V-onderzoek. Dat onderzoek had een eigen dynamiek en leverde weinig additionele informatie op waarmee de regisseurs aan de slag konden gaan. Ook duurde het wat langer voordat de zes regisseurs bij diverse organisaties vrij konden worden gemaakt om te starten binnen de pilot. Mede doordat er pas laat werd genotificeerd (zie hierna), was er pas in een laat stadium sprake van afstemming tussen regie en opsporing. De echte samenwerking kwam dan ook pas laat in de pilot op gang. Naast de relatief late instroom van de regisseurs waren er ook de nodige wisselingen. Verder hebben we geleerd dat parttime regisseurs - die een beperkt aantal uren hebben om inzet te plegen - niet ideaal zijn.

De overleggen zijn belangrijk

Vanaf eind 2015 worden er ‘meters gemaakt’ in de nadere informatieverzameling en de aanpak. De regisseurs, afkomstig van politie, Openbaar Ministerie, Gemeente Amsterdam (OOV, WPI en Stadsdeel Noord) en jeugdzorg zien elkaar wekelijks. De ene week is er regieoverleg en de andere week casusoverleg. Deze overleggen hebben een voorzitter met ervaring in integraal analyseren en aanpakken. In het regieoverleg worden via de algemeen projectleider vooral problemen getackeld en randvoorwaarden geschept om doorbraken in de aanpak te creëren. In het casusoverleg komt de informatie over personen, gezinnen en familie op tafel en worden de kansen voor de aanpak op persoons- en gezinsniveau met elkaar gedeeld en afgestemd. Wederom blijkt dat focus werkt, omdat er steeds meer informatie beschikbaar komt en daardoor ook zicht op mogelijkheden voor de aanpak. Ondertussen worden er aan de kant van de opsporing ook steeds meer succesjes geboekt, waarbij de afstemming tussen zorg en opsporing een aandachtspunt blijft.

Het blijkt dat de zes regisseurs informatie en informatiebronnen op verschillende manieren beoordelen, kwalificeren en interpreteren. Eensgezindheid daarin, als ook eenheid van begrip, het begrijpen van elkaars taal en het aanbrengen van focus blijken essentiële elementen te zijn voor het integraal analyseren en samen optrekken.

Notificatie als ijkpunt

Een belangrijk moment binnen de pilot was de notificatie van de gezinnen medio februari 2016. Alle gezinnen binnen de familie kregen op dat moment te horen dat ze onderdeel zijn van een aanpak en bijzondere aandacht krijgen van de verschillende partners. Er is getwijfeld over het notificeren omdat moeilijk in te schatten was hoe de familie zou reageren en ook of notificeren schadelijk zou zijn voor het strafrechtelijk onderzoek. Voor een aantal regisseurs was notificatie echter van belang om überhaupt contact te kunnen leggen en daarom is er toe besloten. Op 16 februari 2016 informeerde de burgemeester de Raadscommissie Algemene Zaken over de pilot en daarmee was de pilot openbaar. Dit laatste bleek belangrijk, omdat de familieaanpak vanaf dat moment ook binnen alle organisaties bekender raakte en dat was weer van belang voor de aanpak.

De notificatiebrief die per gezin is uitgereikt

Geachte meneer XXX / mevrouw XXX

De afgelopen jaren heeft u, en/of leden van uw familie, meerdere contacten gehad met politie en justitie. U en/of leden van uw familie, zijn veroordeeld voor één of meerdere strafbare feiten.

Wij maken ons daarom zorgen over het opgroei-klimaat van uw kinderen.

De gemeente Amsterdam is een project gestart; een aanpak van families waarvan bekend is dat zij in aanraking zijn (geweest) met politie en justitie. Het doel van deze aanpak is om te voorkomen dat de kinderen van deze families in de criminaliteit belanden.

De gemeente Amsterdam werkt vanuit deze aanpak intensief samen met bijvoorbeeld de politie, het openbaar ministerie en (jeugd)zorg. Tussen de organisaties die betrokken zijn bij dit project vindt uitwisseling van persoonsgegevens plaats. Dit is afgesproken in een overeenkomst (convenant).

Uw gezin heeft een regisseur toegewezen gekregen van de gemeente. Deze regisseur neemt contact met u op en maakt, het liefst samen met u, een plan. De regisseur neemt maatregelen (en doet wat nodig is) om te zorgen dat de kinderen (en de familie) uit de criminaliteit blijven. Het kan daarbij ook gaan om het vinden van passende zorg en begeleiding of het zoeken naar werk.

Voor vragen kunt u bellen naar het Actiecentrum Veiligheid Gemeente Amsterdam: 020-552 3272.

Hoogachtend,

Mr. E.E. van der Laan
Burgemeester van Amsterdam

Ingrijpende gebeurtenissen en scenario's

Zoals aangegeven kenmerkt de familieaanpak zich in deze pilot niet door het inzetten van een interventie op basis van een actuele aanleiding, maar door het verzamelen en analyseren van integrale informatie om een aanleiding te zien om tot een aanpak te komen.

Uit de overleggen met de regisseurs blijkt dat twee zaken van belang zijn om kansen voor de aanpak te kunnen verzilveren. In de eerste plaats is het van belang dat de regisseurs direct op de hoogte zijn van ingrijpende gebeurtenissen binnen de gezinnen. Te denken valt aan een geboorte, een overlijden of de (geplande) aanhouding van een gezinslid. Daarnaast dienen de regisseurs per gezin (en gezamenlijk voor de familie) scenario's te hebben over wat hen te doen staat op het moment dat er iets gebeurt binnen een gezin of de familie. Zo kan het verstandig zijn dat de regisseur ervoor zorgt dat een hulpverlener na de aanhouding van de man des huizes bewust het contact zoekt met de vrouw des huizes, die dan wellicht (wel) open staat voor hulp en zorg. Ook is er op het moment dat er sprake is van een gewelddadig misdrijf en een aanhouding, de mogelijkheid om een persoonlijkheidsonderzoek voor de verdachte aan te vragen. Daarnaast kan een gesprek bij Werk en Inkomen of een huisbezoek door de regisseur een moment zijn om de GGD te laten aansluiten, om zodoende ook zicht te krijgen op de persoonlijkheidsproblematiek van de persoon. Dit scenariodenken en het zoeken naar kansen voor de aanpak gaat beter, zo blijkt, naarmate er meer informatie over de gezinnen beschikbaar is en op de momenten dat de regisseurs in de bijeenkomsten met elkaar in gesprek zijn over de gezinnen en de informatie. Een sterke informatiepositie (op inhoud en op processen) van de regisseur blijkt van essentieel belang te zijn om invulling te kunnen geven aan het scenariodenken en ter voorbereiding op de gesprekken met de familieleden.

Lopende de pilot worden de opbrengsten aan de kant van de opsporing ook steeds groter; er komt steeds meer zicht op de strafbare gedragingen van familieleden (zoals wietplantages, bedreigingen, afpersing, grootschalige diefstal) en er volgen aanhoudingen en veroordelingen.

Geld en moeders

Formeel is er weinig geld uit inkomsten, maar informeel beschikt de familie wel over geld en goederen uit criminele activiteiten dan wel via onrechtmatig verkregen uitkeringen. Het goed en breed doorlichten van de financiën is dus – achteraf gezien - eigenlijk iets dat niet alleen de nodige aandacht moet krijgen, maar ook aan het begin van de aanpak een belangrijke rol zou moeten spelen.

Naast het volgen van het geld zijn de moeders (in de tweede generatie) zowel voor de opsporing als voor de regisseurs ook van belang voor de aanpak. De moeder is en blijft opvoedster en is op de hoogte van wat er speelt binnen het gezin. Zij zijn een stabiele factor en houden hun gezinnen en de familie bij elkaar. Eigenlijk is dit laatste niet positief maar in het kader van een criminele familie negatief. Daarnaast zijn moeders ook in staat om zaken die het daglicht niet verdragen te verbergen, te faciliteren en er van mee te profiteren.

De kern

Een essentieel kenmerk van de aanpak is dat op de onverbeterlijke criminelen wordt ingezet met repressie en straf om vervolgens de weg vrij te maken voor zorg en hulp aan de overige familieleden.

Criminele families eerder herkennen en signaleren

Eerder is aangegeven dat het in beeld brengen van criminele families in Amsterdam - waarmee ook zicht komt op de omvang - een apart onderdeel van de pilot is geworden. Al vrij snel bleek namelijk dat het inventariseren van criminele gezinnen op basis van systeeminformatie van de politie eigenlijk niet mogelijk is. De vaak grote aantallen losse meldingen, incidenten en antecedenten die betrekking hebben op de verschillende familieleden, worden niet in samenhang vanuit systemen herkend als indicatoren voor het bestaan van een criminele familie die aangepakt dient te worden. Om die reden is er een methodiek ontwikkeld waarmee criminele families in eerste aanleg via straatinformatie (kennis bij politiemensen) in beeld worden gebracht om daarna op de in beeld gebrachte families (ter verificatie en onderbouwing) een systeemanalyse uit te voeren (zie voor uitgebreide beschrijving: DRIO Onderzoek & Analyse, Politie, 2017).

Deze wijze van het in beeld brengen van criminele families heeft ook nog een extra voordeel dat te maken heeft met actualiteit. Door periodiek op basis van straatinformatie criminele families in beeld te brengen, is de kans groter dat families in een eerder stadium

van hun ontwikkeling in beeld komen, waardoor er meer succes te verwachten valt in de aanpak. Immers, hoe meer leden van de familie doorgroeid zijn, hoe lastiger het is om dat proces aan de aanwas te keren. Achteraf kan van onze pilotfamilie namelijk gezegd worden – en een aantal familieleden hebben dat zelf ook aangegeven – dat we wellicht voor sommige familieleden een aantal jaren te laat zijn gekomen met een aanpak als het gaat om gedragsverandering van de volwassenen. Voor de kinderen en het voorkomen van intergenerationele overdracht van criminaliteit zijn evenwel nog kansen.

Het eerder signaleren van criminele families zou in de toekomst ook langs een tweede lijn kunnen lopen en dat is signalering via de Top600. Op het moment dat vanuit de Top600 aanpak duidelijk wordt dat er meerdere jongeren uit een familie naar voren komen en nadere analyse laat zien dat er ook andere generaties crimineel actief zijn dan wel actief dreigen te worden, zou een systeemaanpak voorgesteld kunnen worden.

De inzet van Meld Misdaad Anoniem

Kenmerkend voor criminele families is dat deze vaak zeer gesloten zijn en maar zelden open staan voor zorg- en hulpverleners. Getuigen in de omgeving van de familie zijn vaak bang voor de gevolgen van het melden van verdachte situaties. Ook is het voor veel mensen lastig om misstanden te herkennen en als men ze al herkent, is men ook niet altijd bekend met de meldopties. Soms is er ronduit sprake van wantrouwen tegen de overheid, waaronder de politie waardoor meldingen en aangiften ook uitblijven. Alles te samen maakt dit dat er rondom criminele families sprake is van een zwijgcultuur. Dat is funest, want signalen en informatie zijn namelijk noodzakelijk om de aanpak vorm te geven.

Vanuit deze gedachte is Meld Misdaad Anoniem benaderd om in de wijken waar de meeste gezinnen uit de familie wonen een traject te starten om vanuit de schoolomgeving, als trefpunt van signalen uit de buurt, mogelijk toegang te krijgen tot getuigen. Immers medewerkers van scholen en ouders van klasgenoten signaleren mogelijk afwijkende gedragingen en/of verdachte signalen van deze familieleden. Signalen die tot dan toe nauwelijks worden gedeeld of gemeld.

In een pilot met vier basisscholen werden 30 professionals en 75 ouders betrokken met als doel het stimuleren van de meldingsbereidheid rondom kinderen in zorgelijke situaties. De volgende resultaten en conclusies zijn op basis van deze pilot te trekken:

- Er is meer awareness gecreëerd voor de kinderen van criminele families (en signalen van criminaliteit);
- Het probleem van een te lage meldingsbereidheid is onder de aandacht gebracht;
- Het beeld van een lage meldingsbereidheid in sociaal zwakke wijken wordt bevestigd;
- Onder medewerkers van scholen blijkt er veel onbekendheid en terughoudendheid ten aanzien van meldmogelijkheden;
- Ook waar sprake is van een meldplicht (kindermishandeling en huiselijk geweld) is de meldcultuur matig;

- Schoolpersoneel vertrouwt er niet op dat melden ook nut heeft;
- Er is onvoldoende kennis als het gaat om het herkennen van verdachte signalen;
- Al met al bleek de situatie dusdanig complex dat er ook niet direct sprake was van een stijging van meldingen over de criminele familie die onderwerp is van de pilot. Wel werd het probleem van de zwijgcultuur in deze wijken helder in beeld gebracht. Ook werd een aantal suggesties gedaan om de zwijgcultuur te doorbreken.

Waarom een systeemaanpak op de gehele familie?

Vanuit de diverse betrokkenen – waarvan eigenlijk iedereen enthousiast is over de systeemaanpak op een gehele familie naast een individuele en gezinsaanpak – zijn in de gesprekken en vanuit de regie- en casusoverleggen verschillende bouwstenen aangereikt die een systeemaanpak op een gehele familie legitimeren. We zetten ze hieronder op een rij.

- Vanwege het ernstig criminele gedrag van de familieleden dient de aanpak van een criminele familie in de eerste plaats een zaak van politie en justitie te zijn. Criminele families zijn echter niet alleen door de aanpak van politie- en justitie te ontmantelen, zo leert het verleden. De meerwaarde van een systeemaanpak is dat ook andere, of misschien wel juist andere, interventies meer effect hebben. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het afnemen van onrechtmatige uitkeringen.
- Met een systeemaanpak van een familie is er de mogelijkheid om op termijn ook het Dalton-effect tegen te gaan. Al in de pilot zien we dat acties binnen het ene gezin een reactie in andere gezinnen geven. Sommige gezinnen zetten zich zelfs af van het criminele deel van de familie en dat is een mooi resultaat. Door de focus op de tweede generatie te leggen, lijkt het mogelijk om afwijkend en wetsovertredend gedrag in de derde generatie te kunnen voorkomen.
- De systeemaanpak is te vergelijken met de groepsaanpak van jeugdgroepen. Door de aanpak van een of meerdere personen binnen de familie wordt er disbalans aangebracht in het systeem. Zeker het notificeren en het uit de anonimiteit halen van de gezinnen geeft reacties en daardoor ook inzicht in de familiesystemen.
- Binnen een systeemaanpak is aan het opereren als één overheid veel beter vorm te geven. De versnipperde informatie over personen en gezinnen komt namelijk bij elkaar. Dan pas wordt de ernst van de situatie echt zichtbaar en blijkt dat organisaties al jaren langs elkaar heen werken en de familie ondermijnend is. Een regisseur: *‘... zeggen tegen vijf instanties dat je nooit met de politie in aanraking bent gekomen, terwijl het wel zo is. Ze namen het systeem in de maling, maar nu kan dat niet meer’.*
- In de aanpak gaat het om één overheid - en daaraan gelieerde partijen - die welke vorm van afwijkend of wetsovertredend gedrag dan ook niet tolereert, maar die ook wil ondersteunen (zorg en hulp) waar nodig en mogelijk.

- De diverse aanpakken in de stad kunnen elkaar prima aanvullen en van elkaar profiteren. De familieaanpak is te zien als een Plus-aanpak voor zwaardere criminaliteit. Treiteraankpak, Top600 en PIT kunnen ook ingezet worden binnen familiesystemen.
- Door een systeemaanpak is informatie over een individu of individuen veel beter te duiden, omdat deze in een bredere context kan worden geplaatst.
- Vanuit de familieaanpak komt ook naar voren dat dergelijke families hele buurten in hun greep hebben. De buurt is bang en doet nauwelijks aangifte, waardoor de informatiepositie van de overheid in dergelijke buurten – en dit is een pijnpunt – heel slecht is.
- De huidige manier van interveniëren binnen criminele families heeft als nadeel dat de aanpak zich vooral richt op wat voor de overheid zichtbaar is en waar we last van hebben. Omdat er geen zicht is op de *blackbox* van het criminele familiesysteem hebben interventies op individuen in een dergelijke context veel minder zin. Met de familieaanpak komt daar verandering in.



Van lessen naar een methodiek

De pilot ‘aanpak criminele familie’ is uitgevoerd binnen het kader van het Actiecentrum Veiligheid en Zorg (AcVZ) waar ook de Top600 is ondergebracht. Er is dan ook gebruik gemaakt van ervaringen, kennis en instrumenten die daar zijn ontwikkeld. Medewerkers van de Top600 hebben vanaf het begin meegedacht en meegekeken met de analyse van de familie en de opzet van het project.

De pilot is vooral gericht geweest op het optekenen van lessen door een onderzoeker (zie de paragraaf over actieonderzoek) tijdens de pilot. Deze lessen worden hierna vertaald in bouwstenen voor een methodiek waarmee ook in de toekomst criminele familiesystemen aangepakt kunnen worden. Het betreft bouwstenen op het gebied van de inhoud, organisatie, werkwijze en de aanpak.

1. Focus

Het op verschillende manieren aanbrengen van focus is het werkzame bestanddeel van de aanpak. Het gaat om één familie waarover door een integraal team van professionals integrale informatie wordt verzameld. Deze informatie over de familie, gezinnen en personen in een gezamenlijk overleg (casusoverleg) bespreken, biedt de mogelijkheid om gezamenlijk te zoeken naar aanknopingspunten voor de aanpak en naar de personen of organisaties die deze aanpak het beste kunnen uitvoeren.

De gehanteerde werkwijze geeft dus niet alleen zicht op een gesloten familiesysteem maar geeft ook handelingsperspectief. Uit de pilot is duidelijk geworden dat er binnen de familie veel meer mis is dan vooraf gedacht. Door het aanbrengen van focus komt er langzaam maar zeker beweging in een gesloten systeem en worden er op diverse fronten (zoals criminaliteit, werk en inkomen, zorg en opvoeding) successen geboekt (zie ook: Saadat en de Graaf, 2017).

Een belangrijke les uit de pilot die voor een mogelijke vervolgaanpak van belang is, is het kiezen van een actuele actieve criminele familie. Actief in die zin dat er sprake is van mogelijkheden voor aanpak op bijvoorbeeld het punt van zorg (zorgmelding) of opsporing (aanhouding). Tijdens de pilot hebben diverse moeders uit ‘onze’ gezinnen namelijk gewezen op het feit dat de familieaanpak voor verschillende familieleden vanuit de tweede generatie - als het gaat om gedragsverandering - te laat kwam. Voor de derde generatie is het natuurlijk niet te laat en zijn er wel kansen. Eerder interveniëren had mogelijk meer effect gehad volgens deze moeders, waarbij het natuurlijk de vraag is of de moeders de problemen hadden erkend en hadden meegewerkt aan de aanpak ervan. We maken deze nuancering, omdat ook nu nog blijkt dat moeders actuele problemen ontkennen of bagatelliseren.

Focus werkt

Met de familieaanpak wordt een familiesysteem in beeld gebracht en wordt informatie van diverse organisaties over de achtergronden en kenmerken van de familie(leden) verzameld. Deze integrale informatie vormt de basis voor een gemeenschappelijke aanpak. Deze manier van werken staat bekend als 'focussed policing'. Van Burik et al, 2013 constateren in onderzoek naar criminele jeugdgroepen (ook een systeem) dat in meer dan de helft (60%) van de door hen bekeken criminele jeugdgroepen sprake is geweest van een integrale aanpak, waarbij duidelijke stappen zijn gezet in de onderlinge samenwerking met positieve resultaten. Ook vanuit ander onderzoek is bekend dat het aanbrengen van focus in analyse en een gerichte aanpak op hot times, hot spots, hot groups en hot shots zin heeft in het terugdringen van criminaliteit en overlast (Braga & Weisburd, 2012; Versteegh et al., 2011; Vollaard et al., 2009 en Van Grinsven en Verwest, 2017).

2. Het team: less is more

Op basis van de lessen die uit de pilot getrokken kunnen worden is het van belang om te gaan werken met een relatief klein vrijgemaakt projectteam waarbinnen de leden gewend zijn om integraal te werken (zoals IGPA-, Top600- en PGA- specialisten en rechercheurs die ervaring hebben met opsporen binnen ketensamenwerking).

Het projectteam - dat in de omgeving van het AcVZ werkt - zou de volgende samenstelling kunnen hebben: een strategisch analist, twee regisseurs, een financieel expert, een rechercheur (of recherchekundige), een officier van justitie en een gemeentelijk superregisseur/projectleider. De superregisseur of projectleider van de familieaanpak kan faciliteren en zaken oplossen voor het team. Voor wat betreft de regisseurs is het van belang dat ze niet namens een organisatie werken, maar regisseur zijn van de familieaanpak die werken als 'ondernemers' voor de gezinnen binnen de familie en samen met de rest van het team – met mandaat - op zoek gaan naar de aanpak die noodzakelijk is. De politierechercheur (of recherchekundige) dient vooral de gang van zaken binnen de politie en de lijn naar de officier van justitie te regisseren. Hij of zij zit dicht tegen de opsporing aan, heeft een brede ervaring en werkt binnen het korps en niet binnen het AcVZ. Er mag geen ruimte zijn voor vrijblijvendheid in de aanpak en daarom is het van belang om de capaciteit en inzet van de leden van het projectteam te labelen voor de familieaanpak.

Het projectteam kan afhankelijk van de behoefte – in de tweede schil – een beroep doen op experts en op personen en organisaties die een interventie kunnen inzetten (het flexteam). Te denken valt aan functionarissen van het stadsdeel, de GGD (sociaal psychiatrisch verpleegkundige), wijkagenten, een opsporingsteam (buiten de weegploegsystematiek), het PIT, de treiteraankpak, de TOP600, de Belastingdienst, het UWV, de reclassering of jeugdzorg. Een overzicht van contactpersonen die op de hoogte zijn van de familieaanpak is essentieel. Het betreft namelijk personen en organisaties waarmee de regisseurs uitvoeringsoverleggen beleggen.

Het projectteam legt maandelijks verantwoording over de voortgang af aan de stuurgroep binnen het AcVZ. In deze stuurgroep zijn de belangrijkste netwerkpartners vertegenwoordigd en indien nodig kunnen hier knelpunten met betrekking tot de familieaanpak worden opgelost. De Stuurgroep AcVZ van de gemeente Amsterdam is opdrachtgever van de familieaanpak en zij worden niet alleen periodiek op de hoogte gebracht van de voortgang, maar vervullen waar nodig ook een rol (denk aan de notificatie van de gezinnen binnen de familie door de burgemeester).

Systeemaanpak geconcretiseerd

Uit de pilot is gebleken dat de kracht van de systeemaanpak bestaat uit het delen van integrale informatie over de familie, de gezinnen en de gezinsleden door de regisseurs in een rondetafelgesprek. Informatie delen roept soms aanvullende informatievragen op, maar leidt ook tot kansen in de aanpak. Die kansen worden groter en vindrijker naarmate er multidisciplinair (ieder vanuit zijn/haar eigen achtergrond en mogelijkheden) naar de informatie gekeken wordt. Ook helpt het om te leren denken in scenario's bij bijvoorbeeld ingrijpende gebeurtenissen zoals een geboorte, een overlijden, een zelfmoord of een aanhouding. Het streven daarbij is dat scenario's naar verloop van tijd voor toonaangevende personen en gezinnen klaarliggen om te worden uitgevoerd.

3. Teambuilding: een gezamenlijke start is een must

De leden van het projectteam dienen zoals aangegeven vrijgemaakt te worden voor de familieaanpak en dienen gewend te zijn om met ketenpartners te werken. Van groot belang is verder dat er een gezamenlijke start gemaakt wordt. Binnen de pilot is een dergelijke bijeenkomst geweest met alle betrokkenen in *OM Spaces* en ondanks het feit dat deze bijeenkomst relatief laat binnen de pilot plaatsvond, was deze wel erg nuttig. Naast de gezamenlijke start kan een gezamenlijke training daarbij functioneel zijn. Binnen de training zouden de volgende thema's aan de orde moeten komen:

- Wat is een systeemaanpak?
- Hoe werkt scenariodenken (zoeken naar kansen) en wat zijn in algemene termen bruikbare scenario's voor een familieaanpak?
- Wat zijn ingrijpende gebeurtenissen c.q. *life events* en wat betekenen ze voor een systeemaanpak?
- Hoe kunnen doelstellingen op familie, gezins- en persoonsniveau worden geformuleerd?
- Wat verwachten opsporing en zorg van elkaar, wat kunnen ze voor elkaar betekenen en hoe kan de regisseur opsporing en zorg bij elkaar brengen?

Tot slot zou het team op regelmatige basis reflectiebijeenkomsten moeten houden. Dit helpt om de focus – zowel op inhoud als samenwerking - scherp te houden.

4. Vertel wat je doet

Het is van belang om zowel intern (binnen de ketenpartners) als extern (de familie in kwestie en de media) te blijven communiceren over de aanpak. Binnen de ketenpartners (flexteam) is het van belang dat men op de hoogte is van de familieaanpak en dat er een beroep op hen gedaan kan worden door de regisseurs.

Daarnaast is het voor de aanpak van belang dat de familie in kwestie wordt genotificeerd en daarmee uit de anonimiteit wordt gehaald. In principe dient dit zo vroeg mogelijk in het traject te gebeuren omdat notificeren beweging binnen het familiesysteem kan geven en informatie kan opleveren. Daarnaast kunnen de regisseurs eigenlijk niet werken zonder notificatie. Vanzelfsprekend dient het moment van notificeren zorgvuldig (onder andere vanwege opsporingsbelangen) gekozen te worden, evenals wie de notificatiebrieven aan de gezinnen uitreikt (regisseur of wijkagent).

Na de notificatie is het ook goed in het kader van *framen* dat de media – na het informeren van de gemeenteraad – vanuit de lokale driehoek worden geïnformeerd over het feit dat er wederom een familieaanpak is gestart.

5. Informatie genereert informatie

Integrale informatieverzameling en -analyse binnen het projectteam is de basis voor de familieaanpak. Om dit mogelijk te maken dient er gebruik gemaakt te worden van een informatie-uitwisselingconvenant. Daarbij is het een aandachtspunt dat er ook informatie kan worden uitgewisseld met RIEC-partners, zoals de belastingdienst.

De basis voor het informatiedossier kan het best gelegd worden door de Werkvoorbereiding van de politie: het is immers een criminele familie. Hierna kan informatie van partners toegevoegd worden, waarbij opgemerkt dient te worden dat het niet zo zinvol is om heel veel tijd te besteden aan het verzamelen van systeeminformatie. Dergelijke systeeminformatie verzamelen is namelijk tijdrovend en ook blijkt dat de informatie regelmatig niet compleet en actueel is. Na notificatie en huisbezoeken door de regisseur of anderen komt er namelijk veel sneller zicht op informatie die ook nog eens actueler is. De veiligheid van degene die de brief uitreikt is daarbij vanzelfsprekend van belang, maar de ervaring in de pilot leert dat het benaderen van de meeste gezinnen makkelijker en veiliger was dan vooraf gedacht.

Het raadplegen van professionals (wijkagenten, stadsdeelmedewerkers) rondom de gezinnen levert daarnaast veel relevante straatinformatie over de gezinnen en individuen op die niet in systemen staat. Dergelijke informatie is ook minder statisch dan die uit de systemen. Door zo af en toe professionals rondom de gezinnen op de hoogte te houden en met ze in gesprek te gaan, komt er ook informatie binnen: informatie genereert namelijk informatie.

Combineren van straat- en systeeminformatie

Om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van een veiligheids- of criminaliteitsprobleem is het van belang om informatie uit systemen te combineren met informatie die professionals in hun hoofd hebben. Dit laatste noemen wij straatinformatie en het verdient aanbeveling om die twee bronnen met elkaar in verband te brengen. Vooral streetlevel professionals (wijkagenten, jongerenwerkers, leerkrachten) die werken in de praktijk van alledag, beschikken vaak over kennis en informatie die niet in systemen is vastgelegd. Ze zijn dan ook in staat vroegtijdig ontwikkelingen te signaleren en kennen de achtergronden van bepaalde wijken en de bewoners daarvan. Door gebruik te maken van deze straatinformatie kan men zicht krijgen op 'het beeld achter de cijfers'. Juist door het combineren van deze twee bronnen wordt beter zichtbaar waar het accent moet worden gelegd om bijvoorbeeld de veiligheid in een gemeente of wijk verder te verbeteren of een crimineel familiesysteem aan te pakken (Ferwerda et al., 2012).

Verder is het van belang dat voor alle leden van de familie systemen moeten alerteren. Als er iets gebeurt met een familielid (bijvoorbeeld een aanhouding) dan moet de regisseur dit direct weten zodat er geacteerd kan worden. Ook kan er op verzoek van de regisseur in de politiestructuren een afspraak op de persoon (AOP) of woonadres (AOL = afspraak op locatie) gemaakt worden. Te denken valt aan het standaard vastleggen van bepaalde zaken of het inlichten van bepaalde personen.

Het is ook belangrijk dat de regisseur op de hoogte is van geplande interventies (denk aan een gelande aanhouding) omdat dit de mogelijkheid geeft om scenario's uit te werken en acties uit te voeren. Na een geplande aanhouding kan de GGD bijvoorbeeld bij de verdachte een persoonlijkheidsonderzoek uitvoeren en/of kan een hulpverlener contact leggen met de vrouw van de verdachte.

Aandachtspunt binnen de informatieverzameling zijn de wijken waar de gezinnen wonen. Over het algemeen is de informatiepositie in dergelijke wijken zorgelijk en daarom is het essentieel om na te denken over strategieën om informatie over de gezinnen c.q. de kinderen te halen. Basisscholen, opgroeiende kinderen, gedragsproblemen, signalen uit de buurt en gezinssituaties verdienen daarbij extra aandacht. Nu ligt de focus namelijk veelal op de tieners die reeds crimineel gedrag vertonen.

Het projectteam zou na 3 maanden – op basis van de beschikbare informatie over de familie – de balans moeten opmaken. Vragen die dan beantwoord moeten worden zijn: zijn er kansen voor de aanpak of niet? Is op- of afschalen gewenst en moet er een voorstel naar de stuurgroep?

6. De aanpak: momenten en scenario's

De werkwijze van de criminele familieaanpak laat zich kenmerken door een klein integraal team dat als een pressure cooker gaat handelen op basis van beschikbare informatie (doelgericht). Voor de familie en de gezinnen worden er doelstellingen geformuleerd en telkens wordt gekeken wie of welke organisatie de beste kaarten voor (onderdelen van)

de aanpak heeft. In algemene termen gelden de volgende uitgangspunten in de aanpak: (1) niemand overtreedt de wet, (2) als projectteam wordt ingezet op de veiligheid van de kinderen, (3) de familie wordt uit de anonimiteit gehaald en (4) de overheid is één front. Op basis van de pilot moeten de volgende acties bij de start van een familieaanpak altijd worden uitgevoerd dan wel overwogen:

- Check de woonadressen van de gezinnen en personen: er kan namelijk een verschil tussen papier en werkelijkheid zijn. Dit kan al indicaties van uitkeringsfraude opleveren.
- Kijk in het kader van *follow the money* naar de geldstromen (werk en inkomen) en bezittingen binnen de gezinnen.
- Ga na in hoeverre de moeders openstaan voor hulp en zorg dan wel motiveer ze.
- Gebruik opsporingsactiviteiten als breekijzer – en vergeet daarbij de vrouwen niet in de strafrechtelijke trajecten – om zorgactiviteiten te kunnen inzetten. Investeer daarbij ook op misdrijven als diefstal of heling waar normaal gespreken niet of nauwelijks op wordt gerechercheerd. Naast het belang dat er zoveel mogelijk repressief wordt opgetreden tegen dit type beroepscriminelen (misdad mag niet lonen) komt er na repressieve acties ook regelmatig interessante restinformatie beschikbaar die bruikbaar is voor andere vormen van aanpak.
- Laat politie en openbaar ministerie onderzoeken of een Titel V-onderzoek mogelijk is en of dat ook meerwaarde heeft ten opzichte van een klassiek (Titel IV) onderzoek.
- Opsporingsonderzoeken hebben een belangrijk neveneffect. Uit de pilot is namelijk naar voren gekomen dat uit de opsporingsonderzoeken op één of meerdere verdachten uit de criminele familie blijkt dat vooral de sociale en criminele restinformatie van groot belang is voor (voortschrijdende) probleemanalyse en mogelijkheden voor interventies.

Vervolgens worden er door het projectteam – gevoed door de regisseurs – in de wekelijkse casusoverleggen plannen en scenario's uitgewerkt. Wat kan er in het kader van doelgericht werken op basis van de beschikbare informatie per gezin op korte termijn worden uitgevoerd en wat gaan we doen als....? Aandachtspunt daarbij is telkens wat de interventie voor invloed kan hebben op – het ontmantelen van – het systeem. Vanuit het projectteam wordt gezocht naar innovatieve integrale oplossingen en wordt waar nodig en bij voorkeur gebruik gemaakt van bestaande aanpakken (PIT, Treiteraankpak, Top600) en de mogelijkheden van netwerkpartners.

Systeemfouten in beeld

Tijdens de pilot aanpak criminele families Amsterdam komt ook een aantal systeemfouten naar voren. Het blijkt dat (1) 'onze' familieleden op basis van een administratieve check uitkeringen of subsidies ontvangen terwijl dit in een aantal gevallen (dankzij de focus die

wordt aangebracht) onrechtmatig blijkt te zijn. De familieaanpak maakt duidelijk dat (2) er door professionals – onterecht – door gebrek aan lef te veel afstand van dit type gezinnen wordt genomen en er teveel gehandeld wordt op basis van beelden uit registraties en beweringen van de familieleden zelf. Binnen de familieaanpak wordt (3) pijnlijk duidelijk dat de afstand tussen regie (zorg en hulp) en opsporing groot is door gebrek aan wederzijds inzicht en een gebrek aan *sense of urgency* voor een dergelijke integrale aanpak. Dit wordt nog eens versterkt doordat familieleden bewust gebruik maken van de verschillende beelden die de instanties hebben van de familie door zelf overal een ander verhaal op te hangen. (4) Binnen de politie wordt er tussen blauw en de recherche te weinig gecommuniceerd over dergelijke familiesystemen. Een goede communicatie is echter cruciaal want de ICT-systemen geven niet met een druk op de knop een beeld van dit type families waardoor ze als systeem onder de radar blijven. Het (5) is in het kader van informatieverzameling en opsporing erg lastig, omslachtig en tijdrovend om zicht te krijgen op geld, goederen en bezit waarover de familie in het buitenland beschikt. Tot slot blijkt dat (6) het voor professionals lastig is om te blijven denken in termen van een crimineel familiesysteem en los te komen van hun eigen beelden over een persoon, gezin of familie op basis van tastbare informatie.

7. Welke criminele families worden aangepakt?

Op basis van de inventarisatie van het aantal en de aard van criminele families in Amsterdam (DRIO Onderzoek & Analyse, Politie, 2017) blijkt dat er verschillende gradaties zijn in de mate waarin families crimineel zijn en ook dat er teveel criminele families zijn om tegelijkertijd aan te pakken.

Er zal dus gekozen moeten worden welke criminele families op basis van de instroomcriteria integraal aangepakt dienen te worden. Een van de criteria om een criminele familie in de aanpak te nemen is dat er actuele informatie is over het afwijkende gedrag van de familieleden, waardoor er direct een strafrechtelijk onderzoek gestart kan worden. Een ander criterium zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat er meerdere familieleden bekend zijn binnen de top600. Tot slot zouden actuele zorgmeldingen over de kinderen van de tweede generatie ook een extra prikkel voor een integrale aanpak kunnen zijn. Het integrale projectteam ('doorbraakteam') zou als werkwijze op basis van de aanwezige informatie kunnen bepalen of de betreffende familie in de aanpak genomen gaat worden.

Criminele families waar geen actuele informatie over is zouden bijvoorbeeld in het systeem gevolgd (gevlagd) kunnen worden, waardoor ze wel als systeem uit de anonimiteit worden gehaald. Op het moment dat ze in beeld komen, worden ze vervolgens via het strafrecht of via zorg bediend.

8. Monitoring en uitstroom

Actuele informatie (zowel systeem- als straatinformatie) over de familie, de gezinnen en de individuen is de basis voor de aanpak. Nog meer dan in de pilot zou aangesloten moeten worden bij het registratiesysteem van de Top600. Daarbij gaat het niet alleen om het gebruik van het registratiesysteem voor het opbouwen van de dossiers, maar ook voor het bijhouden van de ingezette interventies.

Op persoons- en gezinsniveau zou daarnaast - in het kader van het maken van plannen en de monitoring - gebruik gemaakt kunnen worden van de Zelfredzaamheid-Matrix (ZRM) van de GGD Amsterdam (Lauriks et al., 2012; Fassaert et al., 2013). Dit is een instrument waarmee behandelaars, beleidsmakers en onderzoekers in de (openbare) gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening en gerelateerde werkvelden, de mate van zelfredzaamheid van hun cliënten eenvoudig en volledig kunnen beoordelen. De ZRM bestaat uit de volgende domeinen waarop de gebruiker – via een vijfpuntsschaal – een individu of gezin kan scoren: financiën, dagbesteding, huisvesting, huiselijke relaties, geestelijke gezondheid, lichamelijke gezondheid, verslaving, activiteiten dagelijks leven, sociaal netwerk, maatschappelijke participatie, justitie. Er is ook een ZRM-supplement ouderschap en dat levert de volgende extra domeinen op: lichamelijke verzorging, sociaal-emotionele ondersteuning, scholing, opvang.

Het is een lastige vraag wanneer de familieaanpak stopt. Op basis van de pilot zijn er twee mogelijkheden. De eerste mogelijkheid gaat ervan uit dat het ethisch gezien lastig is om op een bepaald moment helemaal te stoppen met de aanpak. Er wordt dan ook bij de uitstroom van een familie gekozen voor het zogenaamde tandartsenmodel (na herstel van het slechte gebit, periodiek onderhoud). Hierdoor wordt er periodiek gekeken naar het functioneren van de familie. De tweede mogelijkheid is dat de familieaanpak stopt als de kinderen van de tweede generatie meerderjarig zijn.

Tot slot is het van belang om ook na te denken over uitstroomcriteria. Met andere woorden, wanneer verdwijnt een criminele familie van de lijst? Om dat te realiseren dient de lijst met criminele families eenmaal per jaar opnieuw opgesteld te worden. Ieder jaar wordt gescreend of de criminele familie nog aan de voorwaarden voldoet. Een familie wordt niet langer als zodanig gekenmerkt indien zij twee jaar lang geen misdrijf of voorleiding in de laatste vijf jaar aan de Rechter-Commissaris heeft gehad. Hiernaast dienen er geen aantoonbare zorgen over het opgroeien van de kinderen en hun toekomstperspectief meer te zijn.

- Becker, K.D., J. Stuewig, V.M. Herrera en L. & A. McCloskey** (2004). A Study of Firesetting and Animal Cruelty in Children: Family Influences and Adolescent Outcomes. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43, pp. 905-912.
- Besjes, G. & R. van Gaalen** (2008). *Jong geleerd, fout gedaan? Bevolkingstrends CBS*, 56 (2), pp. 23-31.
- Braga, A. & D. Weisburd** (2012). The effects of “pulling levers” focused deterrence strategies on crime, *Campbell Systematic Reviews*, 6, pp. 1-90.
- Broek, A. van den, E. Kleijnen & S. Bot** (2012). *Kwetsbare gezinnen in Nederland. In: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling - Ontzorgen en normaliseren: Naar een sterke eerstelijns jeugd- en gezinszorg*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Van Burik, A., C. Hoogeveen, B. de Jong & B. Vogelvang** (2013). *Evaluatie aanpak criminele jeugdgroepen*, Den Haag: WODC.
- Dijk, M. van** (2015). *Kindereen van beroeps-criminelen: Valt de appel ver van de boom? Een exploratief onderzoek naar de mate van, de mechanismen achter en de mechanismen ter voorkoming van intergenerationele criminaliteit binnen de georganiseerde misdaad*. Afstudeerscriptie VU Amsterdam.
- Dienst Regionale Informatie Organisatie (DRIO)** (2017). *Criminele families in beeld. Een onderzoek naar methodiekontwikkeling en inventarisatie van criminele families in Amsterdam*. Onderzoek & Statistiek, Politie.
- Elliott, D.** (1994). *Youth violence: An overview*. Boulder: University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence, Institute for Behavioral Sciences, University of Colorado.
- Farrington, D., D. Jolliffe, R. Loeber, M. Stouthamer-Loeber & L. Kalb** (2001). The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boy's delinquency. In: *Journal of Adolescence*, 24 (5), pp. 579-596.
- Fassaert, T., S. Lauriks, M. Buster, M. de Wit, S. van de Weerd & M. Schöenberger** (2013). *ZRM-supplement: Ouderschap*. Amsterdam: GGD.
- Ferwerda, H., B. Beke & T. van Ham** (2012). Van informatie naar ‘intelligence’ Geen structuren of protocollen, maar werkwijzen. Hoofdstuk in: F. Vlek en P. van Reenen (red.) - *Voer voor kwartiermakers. Wetenschappelijke kennis voor de inrichting van de nationale politie*. pp. 169-190. Reed Business.
- Ferwerda, H., B. Beke & E. Bervoets** (2013). *Jeugdgroepen van toen. Een casuonderzoek naar de leden van drie criminele jeugdgroepen uit het einde van de vorige eeuw*. Uitgegeven in de reeks Politiekunde van het Programma Politie en Wetenschap, nummer 59.
- Ferwerda, H.** (2016). Criminele jeugdgroepen als kraamkamer voor de onderwereld. *Opiniebijdrage, Het Parool*, 4 januari.
- Grinsven, S. van & A. Verwest** (2017). Vijf jaar Aanpak Top600: waar staan we nu? In: *Justitiële Verkenningen*, Themanummer ‘Dalende jeugdcriminaliteit’, 43e jaargang nr. 1, 2017, WODC, Den Haag, Boom Juridisch, pp. 127-141.

- Hermanns, J.** (2001). *Kijken naar opvoeding: Opstellen over jeugd, jeugdbeleid en jeugdzorg*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Hops, H., Davis, B., Leve, G. & Sheeber, L.** (2003). Cross-generational transmission of aggressive parent behavior. A prospective, mediational examination. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31(2), pp. 161-169.
- Lauriks, S., M. Buster, M. de Wit, S. van de Weerd, G. Tigchelaar & T. Fassaert** (2012). *Zelfredzaamheidsmatrix*, Amsterdam: GGD.
- Matser, I.** (2014). *Ondernemen in familiebedrijven*. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.
- Nederlands Jeugd instituut.** (2012). *Transitieagenda Jeugdzorg* (via: www.nji.nl).
- Nederlands Jeugd Instituut** (2012a). *Kenmerken en risicofactoren van multiprobleemgezinnen* (via: www.nji.nl).
- Nanninga, M.** (2006). *Prediagnostiek*. Afstudeerscriptie Leergang Recherchekunde, Amsterdam.
- Pearson, A., J. Carr & J. Shaw** (2008). Toward a theory of familiness: A social capital perspective. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 32(6), pp. 949-969.
- Ploeg, J. van der en E. Scholte** (1997). *Homeless Youth*. London: Saga.
- Rakt, M. van de, P. Nieuwebeerta & N. de Graaf** (2006). Zo vader, zo zoon? De intergenerationele overdracht van crimineel gedrag. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, 48 (4), pp. 345-360.
- Reiss, A. & D. Farrington** (1991). Advancing knowledge about co-offending: Results from a prospective longitudinal survey of London males. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82(2), pp. 360-395.
- Rowe, C. & D. Farrington** (1997). *The familial transmission of criminal convictions*. *Criminology*, 35(1), pp. 177-201.
- Saadat, N. & B. de Graaf** (2017). *Portret van een Criminele Familie*. Politie Eenheid Amsterdam/Actiecentrum Veiligheid en Zorg, Amsterdam.
- Sousa, C., T. Herrenkohl, C. Moylan, E. Tajima, J. Klika, R. Herrenkohl & M. Russo** (2011). Longitudinal Study on the Effects of Child Abuse and Children's Exposure to Domestic Violence, Parent-Child Attachments, and Antisocial Behavior in Adolescence. *Journal of interpersonal violence*, 26(1), pp. 111-136.
- Swaan, B. van der** (2012). Verpest in het nest. Een casestudie van een criminele familie. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 2(3), pp. 53-68.
- Tops, P.W. & E. van der Torre** (2014). *Wijknaaapak en ondermijnende criminaliteit*.
- Versteegh, P., T. van der Plas & H. Nieuwstraten** (2011). *The best of three worlds. Effectiever politiewerk door een probleemgerichte aanpak van hot crimes, hot spots, hot shots en hot groups*, Apeldoorn: Politieacademie.

Vliet, M. van, (2010). *Intergenerationele overdracht van delinquentie binnen gezinnen in Amsterdam West*. Amsterdam: Politie Amsterdam-Amstelland.

Vollaard, B., P. Versteegh & J. van den Brakel (2009). *Veelbelovende verklaringen voor de daling van de criminaliteit na 2002*, Apeldoorn: Politie & Wetenschap.

Weijer, S. van de, (2014). *The intergenerational transmission of violent offending*. Alblasterdam: Haveka.

Weijer, S. van de, C. Bijleveld & A. Blokland. (2011). De overdracht van gewelddadige delinquentie tussen drie generaties mannen. *Tijdschrift voor de Criminologie*, 53(3), pp. 244-259.

Wientjes, J. & R. de Kemp (2007). Risicofactoren. In: Van Wijk, A., E. Bervoets (red.). *Politie en jeugd. Inleiding voor de praktijk*. Den Haag: Elsevier, pp. 189-202.

Wolfe, D., C. Crooks, V. Lee, A. McIntyre-Smith & P. Jaffe (2003). The Effects of Children's Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis and Critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3), pp. 171-187.

Colofon

In opdracht van

Gemeente Amsterdam

Vormgeving en opmaak

Marcel Grotens (Bureau beke)

Met dank aan

Tijdens de pilot zijn er door de onderzoeker diverse overleggen en bijeenkomsten bijgewoond en zijn er aanvullende gesprekken gevoerd. De personen die als professional geparticipeerd hebben in de pilot en die voor het onderzoek waardevolle informatie hebben aangedragen staan hierna genoemd.

Actiecentrum Veiligheid en Zorg: Hanuschka Bakhuis, Mette van Duijn, Walter Faber, Ellen Meijer, Petra Nijmeijer, Wendy Teeken en Megan de Vries. **Gemeente Amsterdam:** Jody Beltman, Marianne Gerrits, Bart de Graaf, Judith Hart, Kitty Hoek, Arne Hoogcarspel, Annemieke Redeker en Zaki Zannouti. **GGD:** Ardan Miedema, Ben Reuling en Paul Wagenaar. **Jeugdbescherming Amsterdam:** Shalana Venema. **Meld Misdaad Anoniem:** Bas Bastiaans. **Openbaar Ministerie:** Ellen Bijl, Jan Bart Develing, Malika Al Mansouri, Willem Nijkerk, Bas van de Vliet en Ellen Verbeem. **Politie:** Mohsin Ben el Faquih Akalay, Vincent Alberts, Jean-Paul Arts, Gerard Degeling, Sjaak Dekker, Jiren Dijkers, Carolien Dijkstra, Herman Dommerholt, Kees de Groot, Rene ten Have, Mark Hendriks, Frank Kelder, Piet Kelder, Corinne Kouwenberg, Pieter Jan Kopper, Sandra Lammers, Natasha Los, Hermie Mietus, Martin Nanninga, Arie Neven, Arjen van de Merwe, Inge van Poecke, Mustapha Rahali, Peter Rossen, Nazly Saadat, Ton Smakman, Lhoucine Soussi, Marjolein Uilenbroek, Berend-Jan de Vries en Zora Witteveen.

Aanpak criminele families in Amsterdam

Lessen voor de aanpak op basis van een pilot

Henk Ferwerda

© juli 2017, Bureau Beke, Arnhem.

Bureau **Beke**